II.ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

ЭКОНОМИКА

УДК: 338.124.4:63
DOI: 10.35254/bhu/16948130_2021_55_144

Абдыкадыр кызы Г.
К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети аспирант

КОРОНАВИРУС COVID-19 ШАРТТАРЫНДА АГРОӨНӨР ЖАЙ КОМПЛЕКСТИ КОЛДООНУН ЭЛ АРАЛЫК ТАЖРЫЙБАСЫ

Кыскача мазмуну

Бул макалада чет мамлекеттердеги агроөнөр жай комплексинин ишмердүүлүгү талданат. Жаңы коронавирустук COVID-19 инфекциясынын таасиринин кесепеттери, ошондой эле Бразилия, Сауд Арабиясы жана ЕС өлкөлөрүндөгү агроөнөр жай комплексинин өзгөчөлүктөрү көрсөтүлдү. Бул макалада бардык мамлекеттер тарабынан киргизилген чектөөлөр күтүлбөгөн жана эсепке алынбагандыктан, бардык уюмдар өзүнүн финансылык планында жана стратегиялык өнүгүү планында мындай ири каржылык жана материалдык чыгымдары боюнча маалыматтар берилген. Жумушчу күчүнүн жетишсиздиги дүйнөлүк айыл чарба өндүрүшүндө кеңири тараган көйгөйгө карата белгиленген. АКШда, Германияда жана Италияда дыйкандар жана малчылар коронавирусун жуктуруп алуудан коркунуч жараткан маселелер жана койгойлор тууралуу маалыматтар каралды. Бул макалада социалдык чөйрөгө COVID-19 илдети өзүнүн терс таасирин тийгизип, экономикага терс таасирин тийгизген маалыматтар каралды.

Түйүндүү сөздөр: *агроөнөр жай комплекси, мамлекеттик колдоо, коронавирус, чет өлкөлүк тажрыйба, ЕС, дүйнөлүк экономика, фискалдык, ассосация, комиссия, кризис.*

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПОДДЕРЖКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА В УСЛОВИЯХ КОРОНАВИРУСА COVID-19

Аннотация

В статье анализируется деятельность агропромышленного комплекса за рубежом. Были представлены последствия заражения новым коронавирусом COVID-19, а также характеристики агропромышленного комплекса Бразилии, Саудовской Аравии и ЕС. В данной статье приводится информация о таких больших финансовых и материальных затратах в финансовых планах и стратегических планах развития всех организаций, поскольку ограничения, налагаемые всеми государствами, являются неожиданными и не учитываются. Нехватка рабочей силы - обычная проблема мирового сельскохозяйственного производства. В США, Германии и Италии обсуждались вопросы и опасения по поводу риска заражения коронавирусом среди фермеров и пастухов. В этой статье обсуждаются данные о том, что COVID-19 оказал негативное влияние на социальную среду и экономику.

Ключевые слова: *агропромышленный комплекс, государственная поддержка, коронавирус, зарубежный опыт, ЕС, мировая экономика, фискальная, ассоциация, комиссия, кризис.*

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SUPPORTING THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX UNDER COVID-19 CORONAVIRUS

Aabstract

This article analyzes the activities of the agro-industrial complex abroad. The effects of the new coronavirus COVID-19 infection, as well as the characteristics of the agro-industrial complex in Brazil, Saudi Arabia and the EU were presented. This article provides information on such large financial and material costs in the financial plans and strategic development plans of all organizations, as the restrictions imposed by all states are unexpected and do not take into account. Manpower shortages are a common problem in global agricultural production. In the United States, Germany, and Italy, issues and concerns about the risk of coronavirus infection among farmers and herders were discussed. This article discusses the data that COVID-19 has had a negative impact on the social environment and the economy.

Keywords: *agro-industrial complex, state support, coronavirus, foreign experience, EU, world economy, fiscal, association, commission, crisis.*

Дүйнөлүк экономика үчүн COVID-19 коронавирус пандемиясы 2020-жылы күтүлбөгөн жана чоң көйгөйгө айланды. Мамлекет тарабынан өз жарандарынын коопсуздугун камсыз кылууга багытталган эпидемияга каршы чектөөчү жана режимдик иш-чаралар комплекси, албетте, киреше алып келүүчү жана экономиканын башка тармактарынын аракетсиздигине алып келди. Демек, киргизилген карантин экономикалык тутумга катуу таасирин тийгизип, экономикада рецессияга алып келди.Бул кырдаал анын жашоосунун бардык чөйрөлөрүнө, айрыкча социалдык чөйрөгө өзүнүн терс таасирин тийгизип, анын адеп-ахлактык жыргалчылыгына шек келтирди. Пандемиянын туу чокусуна жеткенде, ЖМКлар кызмат көрсөтүүлөрдүн жана өндүрүштүн айрым чөйрөлөрүндө компаниялардын ишмердүүлүгү токтотулгандыгын жарыялашты. Бардык мамлекеттер тарабынан киргизилген чектөөлөр күтүлбөгөн жана эсепке алынбагандыктан, бардык уюмдар өзүнүн финансылык планында жана стратегиялык өнүгүү планында мындай ири каржылык жана материалдык чыгымдарды эсептешкен эмес.

Россия айылчарба банкынын өндүрүш борборунун маалыматы боюнча, россиялык дыйкандарга үч негизги фактор таасир эткен: рублдин девальвациясы, керектөөнүн өзгөрүшү жана өлкөлөр ортосундагы кыймылдын чектелишинен улам глобалдык жеткирүү тармагынын бузулушу. Дүйнөлүк экономикага таасир этүүчү бир нече булактар бар. Биринчиден, Кытай экономикасына дүйнөлүк базарларга кыйла интеграцияланган жана өз ара тыгыз байланышта, ал эми Кытай экономикасы дүйнөлүк ички дүң продукциясынын (ИДПнын) 16% түзөт. Ошондуктан Кытай мамлекетинин жапа чегип, башаламандыкка дуушар болгон экономикасы дүйнөлүк экономикага көбүрөөк таасир этти. Экинчиден, эпидемиялык ооруларга жана COVID-19 вирусунан каза болгондорго байланыштуу чектөөлөр дүйнөлүк экономикалык өсүштү жайлатты кээ бир мамлекеттерде такыр токтотту. Ошондой эле, пандемияга каршы иш-аракеттер мобилдүүлүктү азайтып жана тамак-аш жана башка продукцияларды жеткирүү тармагынын чектелгендигине байланыштуу бизнестин баардык тараптарынын чыгымдарын көбөйттү. Экономисттер 2019-жылдын аягына чейин улуттук жана глобалдык экономиканын өсүшүн “оң” деп бааласша [2,13–17 б.], ал эми ЭЫДУ (Экономикалык Кызматташтык жана Өнүгүү Уюму) 2020-жылы глобалдык экономикалык өсүш боюнча божомолун 2,9% дан 2,4% га чейин төмөндөтүп, бул акыркы жылдардагы эң төмөнкү көрсөткүч болоорун белгилеген.

Үчүнчүдөн, белгисиздиктин жогорулашынан, кепилдиктердин көбөйүшүнөн жана фискалдык чыгымдардын көбөйүшүнө байланыштуу суроо-талап дагы төмөндөйт, бул өлкөлөрдүн бизнес жана социалдык тармактарын каржылоо мүмкүнчүлүгүн төмөндөтөт. Акырында, АКШ долларына карата алмашуу курсунун олуттуу төмөндөшү болот, бул импортко көз каранды өлкөлөргө дагы таасирин тийгизет. Дүйнөлүк азык-түлүк базарлары бул таасирден четте калбайт. Бирок аларга туризм, өндүрүш жана энергетика базарлары сыяктуу логистикалык үзгүлтүктөргө жана суроо-талаптын начарлашына туруштук бере турган башка тармактарга караганда, азыраак таасир этет.

Бириккен улуттар уюмунун (БУУнун) Агробизнес агенттиги улуттук өкмөттөр үчүн колдонмо иштеп чыккан, ал маалыматка ылайык [7], фермерлерди жана алардын уюмдарын колдоо үчүн мезгилдүү жумушчуларга жана транспорттук компанияларга улуттук жана эл аралык чек аралардан өтүүгө уруксат берүү сунуштаган. Дагы бир мыкты сунуш — логистикалык борборлорду өндүрүүчүлөргө жакындоо, мисалы, дыйкандар өз продукциясын базарга чыкпай жеткире турган жаңы кампаларды түзүү.

Акыркы жылдары экономикалык өсүштүн басаңдашыны (рецессия) БУУнун Агробизнес агенттиги жана анын өнөктөштөрү 2019-жылдын Дүйнөлүк азыктүлүк отчетунда эскерткендей, 77 мамлекеттин 65-индеги жогорку тартыштык менен байланыштуу деп тапкан. Азык-түлүк чынжыры жана өндүрүшү үзгүлтүккө учурабашы үчүн [7], БУУнун Агробизнес агенттиги бардык өлкөлөрдү: аялуу катмардын муктаждыктарына көңүл буруута жана социалдык коргоо программаларын, анын ичинде акча которууларды кеңейтүүгө; ички азык-түлүк чынжырларынын иштешин жана иштешин сактоону эскерткен.

Дүйнөлүк экономиканын ааламдашуусу жана интернационалдашуусу экономиканын каржылык жана социалдык чөйрөлөрүнө байланыштуу бир катар көйгөйлөрдү чечүүдө синергетикалык натыйжа берээрин моюнга алуу керек [1,4–12 б.].

Дүйнөлүк каржы кризисинин таасири жөнүндө БУУнун отчетуна ылайык, эки маанилүү сунушту белгилей кетүү зарыл:

1.Өлкөлөр тобокелге салынган калктын азык-түлүккө болгон муктаждыгын канааттандырышы керек;

2.Аз камсыз болгон үй-бүлөлөр мектептер жабык болсо дагы, мектеп тамактарын даярдай алышы үчүн, мектеп тамактандыруу программаларын ылайыкташтыруусу керек [7].

Европа өлкөлөрү коронавирус менен эң көп жабыркады, ошондуктан азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу Европа Комиссиясынын приоритеттүү багыты болуп саналып, ошол коопсуздукту жүзөгө ашырган тармактык ассоциация менен тыгыз иш алып барышкан. Айыл чарбасындагы бардык экономикалык субъекттер үчүн Комиссия БУУнун агроөнөр жай департаментинин сунуштарына окшош чараларды көрүштү [7]:

1.Азык-түлүк менен камсыздоо тармагын түзүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу. Комиссия Европа Бирлигинин өлкөлөрү менен тыгыз кызматташтыкта иштеп, алар жашыл коридорлорду түзүү менен товарлардын бирдиктүү рыногунун иштешин орното алышты.

2.Дыйкандардын жана агроөнөр жайларга түзүлгөн чаралар:

— Мезгилдүү айыл чарба кызматкерлери айыл чарба тармагын колдоо үчүн “маанилүү кызматкерлер” квалификациясы аныкталган. Европа Комиссиясы убактылуу жумушчулардын өз жумуштарына эркин жете ала турган шарттарды түзүштү. Мезгилдүү жумушчулар айыл чарба тармагы үчүн мамлекеттик оруп-жыюу, дыйканчылык жана техникалык тейлөө жагынан маанилүү болуп белгиленген (айрыкча ушул мезгилде коронавирус эпидемиясынан сактоо боюнча суроолор жаралышы мүмкүн).

— Фермерлер жана айылдык аймактарды өнүктүрүүнүн башка бенефициарлары 200,000 еврого чейинки операциялык чыгымдарды жабуу үчүн насыяларды же кепилдиктерди өтө төмөн пайыздык чендер сыяктуу өтө ыңгайлуу шарттарда ала алышкан. Жаңы убактылуу чара айылдык аймактарды өнүктүрүүгө каражаты калган ЕС өлкөлөрүнө 2020-жылы дыйкандарга жана чакан азык-түлүк компанияларына кошумча төлөмдөрдү жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берген. ЕС өлкөлөрү бир дыйканга 5000 еврого чейин жана чакан жана орто ишканаларга (ЧОИ) 50 000 еврого чейин субсидия бере алышкан.

— Европалык фермерлердин накталай агымын көбөйтүү үчүн Европа Комиссиясы Биргелешкен Агрардык саясатка (САР) ылайык финансылык төлөмдөрдү көбөйткөн: кирешени субсидиялоо 50% дан 70% га чейин. Айылдарды өнүктүрүү үчүн төлөмдөр — 75% дан 85% га чейин. Фермерлер бул төлөмдөрдү 2020-жылдын октябрь айынын ортосунда алышкан.

— Европа Комиссиясы белгилеген убактылуу мамлекеттик жардам иш-чараларынын алкагында дыйкандарга жана азык-түлүк компанияларына мамлекеттик жардамды көбөйткөн, дыйкандар эми ар бир мүлк үчүн 100000 еврого чейин жардам ала алышкан.

— Тамак-аш компаниялары жана дистрибьюторлору 800 000 еврого чейинки төлөмдөрдү ала алышат. Бул суммаларды өкмөттүн минималдуу программасы боюнча алууга болот, бул агроөнөр жай комплексин мамлекеттик колдоо иретинде, алдын ала уруксатсыз 20000 евро (же өзгөчө учурларда 25000 евро) төлөөгө мүмкүнчүлүк берет.

3. Базарга (рынокко) негизделген өзгөчө чаралар:

— базарды (рынокту) турукташтыруу үчүн жеке логистикалык компанияларды колдоо. Жеткиликтүү запастар убактылуу кыскартылгандан кийин, органда сүт азыктарын (майсыз кургак сүт, май жана сыр) жана эт азыктарын (уйдун, козунун жана эчкинин эти) сактоочу атайын кампалар бар ачылган.

— Европа Биримдигиндеги атаандаштык эрежелерин убактылуу сактабоо Комиссия сүт, гүл жана картошка тармагында Жалпы базар эрежелеринин 222-беренесинде каралган ЕСтин айрым атаандаштык эрежелеринен четтетүүгө жол берет.

Бул операторлорго өз чараларын өз деңгээлинде эң көп дегенде 6 ай бою өз алдынча уюштурууга жана жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк берет. Мисалы, сүт тармагы биргелешип сүт өндүрүүнү пландаштырса, гүл жана картошка тармагы продукцияны базардан алып салышы мүмкүн. Жеке логистикалык компаниялардын продукциясын сактоого дагы уруксат берилет. Комитет керектөөчүлөр үчүн терс кесепеттерди болтурбоо үчүн керектөө бааларынын өзгөрүүсүн тыкыр көзөмөлгө алат.

— Өкмөттөр аралык базарды колдоо программасынын ийкемдүүлүгү. Комиссия шарап, мөмө-жемиштер, аш зайтун, зайтун майы, аары багуу жана башкалар боюнча Европа рыногун колдоо программаларын ишке ашырууда ийкемдүүлүктү камсыз кылат. Бул ийкемдүүлүк рынокту кайра уюштурууга алып келүү үчүн, ар бир тармакта бар сунуштарды чектөөгө багытталган. Мындан тышкары, каржылоонун артыкчылыктуу багыттары кризистик кырдаалды жөнгө салуу чараларына багытталган.

4. ЕСтин жалпы айыл чарба саясатынын ийкемдүүлүгүн карап чыгуу жана өркүндөтүү боюнча чаралар.

Европа Бирлигиндеги дыйкандар жалпы мамлекеттер аралык агрардык саясаттын алкагында белгилүү бир талаптарды аткарууда практикалык кыйынчылыктарга туш болушкан. Ал эми Европа Комиссиясы бул көйгөйлөрдү бир катар конкреттүү иш-чаралар аркылуу чечүүнү көздөп, дыйкандарга киреше жана айыл аймагын өнүктүрүүдөгү жеңилдиктерди алуу үчүн арыздарды толтурууга көбүрөөк убакыт берүү үчүн арыздарды тапшыруу мөөнөтүн бир айга узарткан.

Жумушчу күчүнүн жетишсиздиги дүйнөлүк айыл чарба өндүрүшүндө кеңири тараган көйгөйгө айланды. АКШда, Германияда жана Италияда дыйкандар жана малчылар коронавирусун жуктуруп алуудан коркушуп, жумушка барышпай, бийлик жумуш берүүчүлөрдү жумушчуларга жуктуруп алуудан сактоо үчүн кошумча чараларды көрүүгө чакырган. Күчөтүлгөн коопсуздук чаралары туруктуу кызматкерлердин иштешине кандайдыр бир деңгээлде кепилдик бере алса, сезондук жумушчулар үчүн абал бир топ татаалдашкан, мына ушул жерде ЕС өлкөлөрү эң чоң кризиске туш болушту, бирок башка аймактарда (Индия жана Австралия) ушундай көйгөйлөр болгон жана бар. [6].

Индия bas-mati күрүчүн 90 өлкөгө берет жана пандемия учурунда анын керектөөсү көбөйгөн, деңиз жолдорунун жабылышынын жана порттордун иштебей калышынын натыйжасында 4 жуманын ичинде контейнерлерди ташуу баасы 20–30% га жогорулаган. Экономикалык кирешелүүлүктүн төмөндөшүнө байланыштуу, өндүрүүчүлөр өкмөттү жок дегенде ички сооданы жөнөкөйлөтүүнү талап кылышкан, анткени ак күрүч экспорттоочулар логистикалык чыгымдардын төмөндүгүнө байланыштуу Мьянма, Пакистан жана Вьетнамдын катуу атаандаштыгына туш болушкан.

Бразилияда дүң жана чекене соода түйүндөрүндө эт азыктарына буйрутмалардын кескин көбөйүшү жүк ташуучу контейнерлердин жетишсиздигине алып келип, Сауд Аравиясынын Жидда портунда кечигип, Кытай порттору талаптагыдай иштебей жаткандыгына байланыштуу Бразилиянын портторунда тоскоолдуктарды болтурбоо жана айыл чарба товарларын ташууну камсыз кылуу үчүн, өкмөт өлкө башчылары менен бүтүндөй өлкө боюнча жумушчулардын жана тоскоолдуксуз транспорттун коопсуздугун камсыз кылуу боюнча ченемдик укуктук актыларды макулдашып иштеп чыгышкан [6].

Кант өндүрүүчү өлкөлөрдө (Индия жана Бразилия) продукциянын баасы 24-февралдан 18-мартка чейин эле ак шекердин экспорттук баасы тоннасына 425 АКШ долларынан 355 АКШ долларына чейин төмөндөгөн, ушул эле мезгилдин ичинде чийки кумдун баасы бир фунт үчүн 15,3 центтен 11,7 центке чейин төмөндөгөн. Баалардын арзандашы коомдук иш-чараларга, тойлорго жана салтанаттарга кеңири чектөөлөрдү киргизүү менен шекердин аз керектелишине байланыштуу болгон. Тайландда өндүрүштүн беш миллион долларга төмөндөшүнөн улам жетишпей жаткан шекер өнөр жайы Индонезияга берүүлөрдүн убактылуу жолун тапкан. Америкалык жарандар үйдө тамактанып жаткандыктан, ресторандарда кымбат баалуу эттерге жана атайын эттерге болгон талап азайган, объективдүү себептерден

тышкары, көптөгөн тармактардын жана өндүрүш чөйрөлөрүнүн өкүлдөрү чарбалардын нормалдуу иштешине тоскоол болушуп жана адамдардын өз продуктыларына болгон көзкарандылыгына каршы турушкан. Ошондуктан, италиялык сүт өндүрүүчүлөр өз продуктуларына кошумча текшерүүлөрдү жүргүзүүгө аргасыз болушкан.

Айыл чарба тармагы бардык өлкөлөрдө белгилүү экендигин эске алганда, өкмөттөн көбүнчө өндүрүүчүлөрдү колдоо талап кылынат. Индиялык фермерлер банктан алынган насыяны реструктуризациялоого чакырып, насыяны узартууну субсидиялоону талап кылышууда, себеби Банк айыптары ишканага олуттуу зыян келтириши мүмкүн.

Учурдагы кризис бул көйгөйлөрдү күчөтөт. Импортко көз каранды өлкөлөрдө убакыттын өтүшү менен азык-түлүк тартыштыгы күчөйт, канттын, соянын жана буудайдын ири экспорттоочуларынын каржылык кыйынчылыктары дүйнө жүзү боюнча терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Азырынча азык-түлүк менен камсыздоо пандемиялык кризистен салыштырмалуу оорутпастан чыгууга мүмкүнчүлүк берет. Бирок жакын арада тамак-аш үчүн биз көнүмүшкө караганда көбүрөөк акча төлөйбүз дегенге баарыбыз даяр болушубуз керек.

Европа Бирлигинин өлкөлөрү айыл чарба жана тамак-аш өнөр жайын коопсуздук талаптарына шайкештигин текшерип турушат. Бирок, учурдагы өзгөчө кырдаалда, административдик жүктү азайтуу жана ашыкча кечигүүлөргө жол бербөө үчүн дыйкандар менен инспекторлордун ортосундагы физикалык байланышты азайтууну көздөп жатышат.

Ошентип, Европа Бирлигиндеги коронавирустун контекстинде айыл чарбасын жана тамак-аш өнөр жайын колдоо бюрократиялык тоскоолдуктарды жоюуга, өкмөттүк текшерүүлөрдү жок кылууга жана дыйкан чарбаларына жана башка айыл чарба объектилерине түздөн-түз каржылоону көбөйтүүгө багытталгандыгы ачык болуп калды.

Коронавирус эпидемиясынын кесепеттери менен байланышкан кризис, албетте, баардык мамлекеттердин айыл чарба тармагын каптайт. Европанын тажрыйбасы көрсөткөндөй, айыл чарба жана тамак-аш өнөр жайы кошумча мамлекеттик колдоону талап кылат[3].

Пандемиянын учурдагы шарттарын эске алганда, жергиликтүү дыйкандарга мамлекеттик колдоо аз башкаруучулук таасирин тийгизип, чарбаларга түздөн-түз каржылоо болушу керек деп эсептейбиз. Бул аларга учурдагы кризистен чыгып, келечекте ийгиликке жетүүгө жардам беререринде шек жок.

Адабияттар

1. *Auzan A. A. The Economy under the Pandemic and Afterwards. Population and Economic, 2020, vol. 4, issue 2,— P.4–12.*

2. *Buklemishev O. V. Coronavirus crisis and its effects on the economy // Population and Economics.— 2020.— Vol. 4.— № 2.— P. 13–17.*

3. *Snigireva G., Malysheva N., Adamaitis L., Gamulinskaya N., Zonova N. Systematic approach to the evaluation of state support efficiency on the basis of the integrated index // В сборнике: MATEC Web of Conferences. 2018. С. 05068.*

4. *Bloomberg коронавирусунан экономикага келтирилген зыянды 2,7 триллион долларга баалаган.— [Электрондук ресурс].— Кирүү режими: https://www.rbc.ru/economics/07/03/2020/5e6355ac9a7947a8e27817e6 (кирген күнү: 10/13/20).*

5. *Lin J. Y. China and the Global Economy (Asia economic policy conference) // Federal Reserve Bank of San Francisco. 2020.— [Электронный ресурс].— Режим доступа: https://www.frbsf.org/economicresearch/files/Lin.pdf (дата обращения: 14.10.20).*

6. *РЖ. Коронавирус эпидемиясы айыл чарба пландарына кандай таасир этет.— [Электрондук ресурс].— Кирүү режими: https://rg.ru/2020/02/18/kak-povliiaet-epidemiia-koronavirusa-na-agrarnye-plany-rossii.html (кирүү датасы: 14.10.20).*

7. *БУУнун Уюмунун сайты. Жаңы коронавирус.— [Электрондук ресурс].— Кирүү режими: http://www.fao.org/2019-ncov/en/ (кирүү датасы: 14.12.2020).*